

BEDELAARS BIJ DE GENTSE OF EKKERGEMSE OMMEGANG

Willy L. Braekman

Een in zijn tijd bekend en gevierd Gents dichter uit de eerste helft van de achttiende eeuw was Jacobus Hije (1667-1749). Deze geboren en getogen Gentenaar die op de Begijnen-gracht woonde en er als kuiper voor zijn groot gezin de kost verdiende, heeft een belangrijke rol gespeeld bij de heropricting van de rederijkerskamer *De Fontaine* in 1701. Hij was in dit eerbiedwaardig gezelschap een van de actiefste leden. Hij nam deel aan verscheidene door de kamer uitgeschreven dichtwedstrijden en schreef ook een paar toneelstukken die niet zonder succes in het Gangsken werden opgevoerd. Het grootste deel van zijn werk is nooit in druk verschenen, maar is gelukkig tot ons gekomen in een wellicht door hemzelf aangelegd verzamelhandschrift. (1) De titel ervan geeft een goed idee van de zeer gemengde inhoud: *Rymdichten, Jubileen, Solemniteitjen, Lofdichten van voorname personen, Triomphen, Kluchtspreekens, Liedekens*.

In tegenstelling tot wat men zou verwachten, zijn in deze autografische bundel de gedichten die in een duidelijk Gentse context fungeren (b.v. gelegenheidsverzen) of Gentse evenementen tot onderwerp hebben, weinig talrijk te noemen. Toch zijn het juist die welke voor ons nu het meest genietbaar zijn en natuurlijk ook om historische redenen onze aandacht verdienen.

Een voorbeeld is de hiernavolgende beschrijving van de bedelaars die ter gelegenheid van de Ommegang van Ekkergem naar Gent kwamen afgezakt en zich langs het parcours opstelden.

De Gentse Ommegang

Heel opmerkelijk is de naam die deze rasechte Gentenaar de bekende Gentse Ommegang

geeft. Hij noemt hem "Den Ackergheemschen Ommeganck", een naam die alleen bij Hije voorkomt, refererend aan het Heilig Bloedkapelletje dat op deze Gentse wijk gebouwd werd. Dit kapelletje herinnerde aan de heiligschennis die in 1353 met de gewijde hosties uit de augustijnerkerk gepleegd was. De hosties werden toen gestolen, op Ekkergem begraven en daar kort nadien door herders bloedend teruggevonden. Dit verhaal is welbekend en het verband met de daaruit ontstane jaarlijkse processie eveneens. De geschiedenis van de Gentse Ommegang is herhaaldelijk bestudeerd, het uitvoerigst in een bijdrage van Marcel Daem, waarnaar we hier voor verdere informatieverwijzen. (2)

De augustijnen hadden dus door het Ekkergemse mirakel een duidelijke band met het H. Bloed. Als herinnering daaraan ontstond op de H. Bloeddag (3) de jaarlijkse processie van devotie van hun kloosterkerk naar Ekkergem waar, eveneens als herinnering aan het voorval, een H. Bloedkapelletje was gebouwd. Een tweede verband met het H. Bloed is de broederschap van het H. Sacrament "ter eeren van het precieuse Bloet-Christi" die in de Augustijnerkerk gesticht werd ter verering van de H. Hosties van het bekende Duitse bedevaartsoord Wilsenaken. De H. Hostien verdwenen bij de beeldenstorm uit de kerk, maar acht jaar later, in 1587, werd de broederschap nieuw leven ingeblazen. Beide connecties, de Ekkergemse en de Wilsenakense, bij de augustijnen zullen de Gentse Ommegang mede bepaald hebben. Toch mag men het verband met Ekkergem en dus met het mirakel en de H. Bloedkapel wel sterk op de voorgrond plaatsen. In 1621 werd dit kapelletje herbouwd, wat dan het begin zou zijn geweest van de processie van recre-

atie. Deze laatste had in de namiddag plaats, de processie van devotie in de voormiddag van dezelfde H. Bloeddag. (4) In de voormiddag stond de godsvrucht en de ingetogenheid centraal; bij de veel meer werelds georiënteerde namiddagstoet zetten vermaak en recreatie de toon.

De eigenlijke ommegang, d.i. de processie met de recreatie, had niet elk jaar plaats, soms nl. in de tweede helft van de zeventiende eeuw, werd die negen, ja zelfs zestien opeenvolgende jaren niet gehouden.

Interessante, in de secundaire literatuur nog niet benutte informatie in dit verband vinden men in de Memorieboeken van Gent. Zo lezen we in één ervan (5) dat op 8 juni 1669 de pater prior van de augustijnen zich tot het stadsbestuur wendt "nopende het gaen van hemlieden ommeganck". De schepenen hebben "goedt ghevonden den selven ommeganck desen jaere te laeten gaen" en zijn bereid "tot secours vande oncosten van diere" vierhonderd gulden als subsidie te verlenen. In 1671 geven ze eenzelfde som, (6) maar ze verbinden er een paar voorwaarden aan, nl. "dat sy [= de paters augustijnen] eenen nieuwen wagh van triumphe ende andere nieuwe beesten sullen doen maecken, ende dat den voors. ommeganck ten uijtgaene sijnen wegh sal nemen recht uijt lancxt de Gheltmunte".

In de daaropvolgende jaren is de ommegang niet uitgegaan en het duurt zestien jaar, tot in 1687, vooraleer de paters weer bij het stadsmagistraat komen aankloppen om een subsidie te krijgen: (7) "Den 10 febr. 1687 is gheresolveert te laeten gaen den aenstaenden H. Bloetdagh ..". De stad betaalt zestienhonderd gulden en doet daar op 5 mei nog eens drie à vierhonderd gulden bovenop. Op 29 mei neemt de stad het besluit "ghedeputeerde te senden aen sijn Exellentie om te spreken over het gaen vanden Augustijnen ommeganck" en hem uit te nodigen om die persoonlijk met zijn aanwezigheid te vereren.

Het jaar 1687 is een zeer belangrijk jaar geweest in de geschiedenis van de omme-

gang. Het was toen honderd jaar geleden dat de broederschap van het H. Bloed van Wilsenaken bij de augustijnen werd hernieuwd. Dit eeuwfeest werd dan ook met grote luister gevierd. De triomfwagens, de reuzen en de reuzendieren werden voor die gelegenheid vernieuwd. Drie feestprogramma's werden gedrukt, één ervan met een afbeelding van de ommegang. (8) Toch is het merkwaardig dat van een verwijzing naar de honderd jaar vroeger heropgerichte broederschap daarbij geen spoor te bekennen valt.

De ommegang had in 1687 plaats op "den Sondagh onder d'Octave van 't H. Sacraments-Feeste" (9) die in dat jaar viel op 1 juni. In een ander Memorieboek wordt er meer dan gewone aandacht aan besteed. (10) De groepen die er deel van uitmaken worden opgesomd en ook wordt melding gemaakt van een dodelijk ongeluk dat toen gebeurd is:

Op den 1 Junii heeft den triumphanten ommeganck ghegaen van de P.P. Augustynen, die in 16 jaeren niet ghegaen en hadde, bestaende in 9 schoone triumphe waeghens, met 7 schoone beesten en 6 voghels, de guarde vanden Coninck van Polen, de 12 Roomsche Keysers, de guarde vanden Coninck van Spangnien, ende het welke uijt nemende schoon om sien was, ses reuse kinders met den reuse ende reusinne, die allemael in het nieuw ghemact waeren.

Ende eenen vande 12 keysers, willende salueren met eene van syn pistoolen voor de deure van myn heer Vander Meersch op de Burghstraete, niet wetende dat de selve ghelaeden was, is onvoorsiens afghelooopen, ende heeft den sone van myn heer Vander Meersch ontrent den mond gheschoten, soo dat hy doot ter plaetse bleef, soo datter noyt vreught en is, ofte de droefheyt staet voor de deure.

De moraal op het einde, herinnert eraan dat – naar algemeen wordt aangenomen – de auteur van dit Memorieboek de augustijnerpater J. Baptist D'Obercourt is geweest.

Het jaar nadien had de ommevang opnieuw plaats. Weer werd een programmaboekje gedrukt, ⁽¹¹⁾ en naar een dan al oude traditie deden de paters nog maar eens een beroep op de stadskas: ⁽¹²⁾ op 14 april wordt besloten de stoet te laten uitgaan "in syn cierlijkste" en daartoe de gewone som van vierhonderd guldens ⁽¹³⁾ bij te dragen, "midts maeckende eene nieuwe slede".

In 1688 begon de zg. Negenjarige Oorlog tot aan de Vrede van Rijswijk in 1697. Gedurende die periode wordt geen ommevang gehouden. In 1698 gaat de ommevang wel weer uit, en in dat jaar staat hij in het teken van de vrede. Niet minder dan vier verschillende programmabrochures werden bij die gelegenheid in omloop gebracht. ⁽¹⁴⁾

De processie van recreatie ging voor het laatst uit in 1722, terwijl de processie van devotie zich handhaafde tot op het einde van het Ancien Régime.

Jacobus Hije vermeldt niet welke van beide processies hij bedoelt wanneer hij "den Ackergemschen Ommeganck" beschrijft. Vanwege de aanwezigheid van bedelaars zou wel de processie van devotie kunnen bedoeld zijn. Het jaar wordt niet aangegeven en kan niet met zekerheid achterhaald worden.

Jacobus Hije en de bedelaars

Bij de ommevang werd Hije bijzonder getroffen door de vele bedelaars die langs het parcours op de vrijgevigheid van de toeschouwers een beroep deden. Sommige van de

door hem genoemde soorten doen denken aan de "Fielen" en "Rabauwen", die wel uit Nederlandse bronnen zijn bekend, ⁽¹⁵⁾ maar beter in het buitenland bestudeerd zijn ⁽¹⁶⁾ o.m. wegens een daar grotere hoeveelheid bronnenmateriaal.

Hijes tekst van 52 vv. is dan ook een welkome aanvulling, ook al bevat zijn beschrijving geen overvloed van gedetailleerde informatie. Wel horen we dat verscheidene soorten bedelaars zich langs het parcours hadden opgesteld. Vooreerst zijn er de echte of vermeende zieken: met wonden en korsten overladen lijders aan huidziekten, zij die wegens hun razernij gekneveld en gebonden zijn, zij die door de steen geplaagd of door een beroerte getroffen zijn of aan kanker lijden.

Verder zijn er de gebrekkelijken. Drie bedelaars klagen luidkeels dat ze samen maar één goed been hebben, een vrouw zit er met drie kinderen van wie het ene doof, het andere lam en het derde blind is. Een andere bedelaar beweert stom geboren te zijn, nog een andere heeft een bult zowel op de borst als op de rug. Een Waal op krukken kan Hije niet overtuigen van de echtheid van zijn gebrek. De Walen hadden blijkbaar een slechte reputatie, maar toch lijkt Hije hen niettegenstaande alles enig krediet te geven: vele mensen lijden immers aan verborgen gebreken en in alle standen gaan mensen gebukt onder gebreken of kwalen die ze zorgvuldig verborgen proberen te houden.

Maar laten we Hije zelf aan het woord.

Den Ackergemschen Ommeganck soo als de bedelaers daer sitten.

Ick gonck nu lesten op den Aeckerghemschen ommeganck,
't Was al tribulatie en miserie datmer sanck,
Hier eenen als lasarus, vol rappen ende wonden,
Daer eenen die sat gheknevelt en ghebonden,
Ghijns riepen sij: 'wij drij hebben maer één goet been!'
Voorts gaende vont icker die quelden van den steen,
En maecten groot misbaer, niet sonder groote reden,

Doen was ick qualick voort het hoecxken om ghetreden
 Of 't gonck weer op een nieu: 'ick arm ghebrekelick mensch,
 Van popelesy gheraect, eij, gheeft mij mijnen wensch!' 10
 Nogh eenen stap of twee, men kreter en men janckter,
 Want daer sat eene vrou die welck hadden den kancker,
 Nogh hebbende bij haer drij kinders vol ellent,
 't Een was doof, 't ander lam, het derde blent.
 Soo 'k dit met droefheijt sagh; 'k sagh een al klijnken komen, 15
 End' als ick hem toesprack soo was het eenen stommen,
 Die stom gheboren was, dies leerden mij den noot
 Dat hij al bellen moest gaen bedelen sijn broot.
 Ja, dacht ick, wat is d'aerd met lijden niet vervult.
 'k En hadde schier ghedacht, daer komt een ghiilt gebult 20
 Van achter tot de neck, en vooren tot de kinnen,
 Daer men wel berghen sou een meuken brespenninghen innen,
 Mijn leven sagh ick noijt een sulck aerm ghesicht
 De beenen buijghden hem van sijnen bulds ghewicht.
 'Monsieur, een charite', riep een, "k heb broot nogh gelte!" 25
 En dat was eenen Wael met krucken op een stelte,
 Maer soo ick speuren kon, 't was krucke sonder noot,
 Want gheen alst 't Waelevolck tot bedelen soo snoot.
 Sij kuijmen al soo wel daer ander staen en kijcken,
 Dat sij gaen met den buijt en dobbel proije strijcken, 30
 Dogh dat en raect mij niet, want alleman niet weet,
 Wat menigh mensche draeght verborgen onder 't kleet,
 Nogh niemant komt sijn quael uut klaegen op de straeten,
 Dat m'ondersoecken moght, hoe hoogh sij sijn in staeten,
 Bij princen, koninghen in palleijs, hof en huijs, 35
 Ick wed men vijnden sou oock eenigh lijdenkruijs,
 Want soo gauw als de mensch van moeder is gheboren,
 Is door d'erfsonde hem het lijden aengesworen,
 En dat ghetuijght hij wel als hij er weerelt komt,
 Hij krijt, hij janckt oft hij voor 't lijden waer verschromt 40
 Enz.

Hierna volgen nog twaalf verzen van algemene aard. Ze voegen geen verdere informatie toe die op bedelaars betrekking heeft en werd daarom hier weggelaten.

Annotatie bij de tekst van Hije

2.tribulatie: beproeving, tegenspoed, ellende; sanck: zag (eind –g komt in het Gents veel voor als –k, b.v. *Donckerstege* wordt –steke. 3.lasarus: eigenlijk melaats, maar ook lijder aan huidziekten in het algemeen; rappen: wondkorsten, schurft. 5.Ghijns: ginds. 6.quelden van: leden aan; steen: steentje in gal of nieren. 8.quaelick: nauwelijks.]

10.popelesy: apoplexie, beroerte, ook vallende ziekte; mijnen wensch: wat hij wenst is natuurlijk een aalmoes. 12.kancker: invretende wonde. 15.Klijnken: met een bel klingelen om de aan-

da_{ch}t te trekken (cf. *bellen* in v. 18). 17.*den noot*: de noodzaak voor hem. 21.*ghilt*: *ghilt*, gilde, d.i. 'vent, kerel'. Mij niet van elders bekend. 23.*meuken*: inhoudsmaat voor droge waren; *brespenninghen*: naam van een munt, ook drinkgeld. 24.*ghesicht*: hs. *ghesticht*. 25.*charite*: Fr. *charité*, aalmoes; broot: hs. *broort*. 26.*stelte*: ofwel verhoog aangebracht onder de voet bij wie het ene been korter is dan het andere; ofwel: een houten been. 28.Na *Want* staat in hs. nog 't; *snoot*: boogaardig, gewiekst. 29.*kuijmen*: bet. onzeker (corrupt?), ageren? 34.*hoe .. staeten*: hoe hoog ze zich ook op de sociale ladder bevinden. 38.*aenghesworen*: meegegeven, toebedeeld. 40.*verschromt*: beschroomd, bang.]

NOTEN

1. U. Gent, hs. 2421, fol. 49v-50r.
2. DAEM (M.). *Gentse Ommegangstreuzen en -dieren in de 17de eeuw*. OvZ, 67, 1992, p. 87-98 en 155-178 met verdere bibliografie.
3. Werd in Gent gevierd op de eerste zondag na H. Sakramentsdag.
4. Dit was ook het geval in de Antwerpse Ommegang die trouwens van inhoud grote gelijkens vertoont met de Gentse, en die J. Hije ook heeft beschreven: BRAEKMAN (W.L.). *De Antwerpse Ommegang : een Triomflied* (17de E.) en de Jubileumstoet van 1728. *Volkskunde* (in voorbereiding).
5. U. Gent, hs. 3815, fol. 17v.
6. *Idem*, fol. 18v.
7. *Idem*, fol. 25r.
8. DAEM (M.). *Op. cit.* p. 65-68 en 155-165.
9. Zie DAEM (M.). *Op. cit.* p. 158.
10. U. Gent, hs. G 6182, p. 368.
11. Zie DAEM (M.). *Op. cit.*, p. 165-166.
12. U. Gent, hs. 3815, fol. 25v.
13. De grootte van de financiële tussenkomst was vastgelegd in het "Reglement .. tot beter directie van de Stadt van Ghendt van den 10 december 1672". Aangehaald door M. Daem, OvZ 67 (1992), 94. Zoals we zagen, werd ditzelfde bedrag reeds in 1669 toegekend.
14. DAEM (M.). *Op. cit.*, p. 169-173.
15. *Der Fielen Rabauwen oft der Schalcken Vocabulaer* (Antwerpen, 1563); heruitgave (samen met andere bronnen) door DE MEYERE (V.) en BAEKELMANS (L.). *Het Boek der Rabauwen en Naaktridders*. Antwerpen, 1914; BRAEKMAN (W.L.). *Organisatie en Beroepsgeheimen van Bedelaars: een heel bijzondere 'Ordonnantie'*. *Volkskunde* 96 (1995), p. 1-19 (voor het grootste gedeelte overgenomen uit de picareske roman van ALEMÁN (Mateo). *Het Leven van Guzman d'Alfarache*).
16. GEREMEK (B.). *Het Kaïnsteken*. Baarn, 1992 en SCHUBERT (E.). *Fahrendes Volk im Mittelalter*. Bielefeld, 1995.